

Seminární práce

Jak se promítá takzvaný „middle class gaze“ do vyobrazení úlohy ženy v české verzi reality show Výměna manželek?

Abstrakt:

Práce se zabývá tím, jaký vliv má termín „middle class gaze“ a prezetaci genderových rolí v české verzi Výměny manželek. Tuto vliv zkoumá na třech rovinách, a to produkce, účastníci a reakce diváctva. V těchto rovinách rozvede, jak se „middle class gaze“ projevuje, a jak tedy pomáhá k stereotypizaci genderových rolí v kontextu post-socialistické společnosti.

Úvod

Výměna manžel (dále jen VM) je reality show, která tímto rokem oslaví již dvacet let na televizních obrazovkách. Za tu dobu se těšila velké divácké popularitě, ale zároveň čelila nespočtu kontroverzí. Příčinou je ostatně už samotné jádro pořadu – adaptace původem britského programu má totiž za úkol vzít dvě, ve většině případů heterosexuální ženy, které si „prohodí místa“. Prezentovaným cílem show je ukázat rodinám jiný styl života, a tím jim dát prostor k zamyšlení či přímo ke zlepšení vlastní domácnosti. Ženám se tím však automaticky vytváří diskomfort, způsobený nejen změnou místa, ale především přivedením do rodiny s jiným společenským postavením. Velmi často tak dojde tedy ke konfliktu ohledně postojů sledovaných jedinců.

I když se idea může zdát sama o sobě neškodná a spíše pozitivní, je důležité si uvědomit z jakého pohledu je pořad tvořen. Problémy, které reality show řeší, se totiž soustředí primárně na gender a společenskou třídu. VM by dost možná mohla být zajímavou sondou do života různých sociálních skupin, ovšem to není hlavním cílem producentů.

Socioložka Samantha A. Lyle (2008) argumentuje, že v britské podobě je to právě přes takzvanou „middle class gaze“, která udává normu, podle které jsou všichni měřeni. VM je dle autorky projektem určeným střední třídě, který se často vymezuje proti třídě pracujících. Vzhledem k tomu, že reality show je vysoce zaměřená na pozici žen, lze zde též vyzorovat zajímavý vztah mezi třídou a genderem (Lyle, 2008).

Cílem této práce je inspirovat se tímto pohledem a za pomoci existujících zahraničních i tuzemských studií hledat, jak „middle class gaze“ funguje v českém kontextu, případně jak se tento pohled promítá do vyobrazování žen, jejich údělu a taktéž i v kritice které jsou zde vystavovány.

1. „Middle class gaze“ v českém kontextu

Samatha Lyle (2008) navrhuje použití „Middle class gaze“ jako termínu, popisujícím normativní ideu „správna“, ke kterému má především pracující třída směřovat. Termín je zakotven v burdieho teorii sociokulturního kapitálu, kdy je za ideální formu považovaný takový, kterým disponuje střední třída (Skeggs, 2004). Zde by bylo dobré zmínit, že VM na první pohled není pořad, který je prvoplánově založen na ideje vylepšení, nicméně tento záměr je zde často zřejmý. Rodiny se zpravidla na začátku pořadu „svěřují“ se svými problémy. Úkoly, které si navzájem manželky zadávají, jsou motivované zlepšením jejich rodinné situace, a každý díl je zakončen segmentem nazvaným „mezi osma očima“, kdy dochází ke vzájemné konfrontaci. Ostatně sama režisérka pořadu hovoří o partnerských problémech jako o jedné z nejčastějších motivací k účasti:

„Nikdy se rodiny nehlásí jenom kvůli penězům. Velmi často nám říkají, že nás využívají jako manželskou poradnu, čemuž moc nerozumím, ale když s nimi pak mluvím, mám pochopení.“

„Nebo někdy bohatší rodina pomáhá té chudší, třeba radou, pomocí, sežene zaměstnání.“

(Rezková, 2021)

Tato představa o možné „pomoci“ a „transformaci“ je založena v právě na „middle class gaze“ a na hodnotách typických pro střední třídu, čímž je život účastníků měřen (Lyle 2008). Zde můžeme spatřit i ideu individuální zodpovědnosti za svoji vlastní situaci, silně zakotvenou v dnešním neoliberální diskurzu (Machek, 2022; Reifová 2021) VM by se sice mohla zdát jako vhodnou sondou do života lidí v odlišných životních, dokonce by mohla vést k porozumění mezi jednotlivými skupinami. Divák by se tak mohl lépe seznámit s vybranými problémy napříč společnostmi, a celkově by se mohla otevírat často tabuizovaná témata, jako domácí násilí, chudoba, její dopad na děti etc. Dnešní reality show mají ovšem jiný cíl.

Byť přejímající prvky dokumentu, nemíří k porozumění, či vzdělání, ale k pobavení diváctva (Dovey, 2000). Owen Jones (2020) píše o pořadu Shamless, že i když není jeho prioritou zostuzovat pracující třídu, většinou selže v portrétování reálných problémů kvůli nezbytné sledovanosti. Chudoba pak může působit jak dobrovolný životní styl (Jones, 2020), což vede k podpoře názoru, že náročné životní situace jsou dominantně ovlivněny schopností a snahou jedince.

Stejně jako špatná životní situace, jsou bez širšího kontextu vyzdvihovány další negativně působící témata, především jako inteligence, hygiena, životní styl, a především jakákoliv závislost na cizí pomoci. Tyto aspekty poté slouží k degradaci účastníků (Reifova, 2022). Zde se opět vracíme k neoliberálním představám o sebezlepšování. Jedinec, který nemanifestuje neustálou potřebou posouvat svůj ekonomický a kulturní kapitál, je vnímám jakožto neadaptivní a často přímo disfunkční. Navíc v postsocialistickém Česku bývá jakákoliv odchylka od „ideální“ normy vnímána jako zvyklost z dob socialismu (Reifova 2021).

2. Tři roviny projevů

Transformace dokumentu na reality show, jak ji popisuje Dovey (2000), představuje nejen posun od veřejného informování o sociálních problémech k exploataci individuálních příběhů, ale také zásadní redefinici toho, co je považováno za „autenticitu“. Tento proces odráží komercializaci dokumentárního žánru a jeho podřízení logice masové zábavy, což je právě bod, kdy se objevuje formát reality show. „Middle class gaze“ se v tomto žánru nejčastěji projevuje zostuzováním participantů, který má jako hlavní cíl vytvořit pro diváka očividný rozdíl mezi označením „my“ a „oni“. To můžeme sledovat ve třech rovinách: První je samotná produkční práce, dalším jsou

jednotliví participanti a jejich interakce, a poslední tvoří veřejný diskurz kolem pořadu, který nám může odrážet dojem a vliv na publikum.

2.1. Produkce

VM je známá svojí viralitou. Že se jedná o důležitou součást pořadu můžeme sledovat sociálních sítích TV Nova, kde mají jednotlivé útržky nalákat diváky na další díl. Je zde vidět, že třídní aspirace jsou především využity k jednoduché zkratce pro konflikt (*Stiernstedt a Jakobsson, 2017*) a jsou plné skandálních, až problematických částí. Může se tedy zdát, že se jedná o autentickou sondu do života „obyčejných“ lidí, ovšem už výběr rodin naznačuje zcela zřejmý cíl, tedy vytvoření konfliktů na základě třídní odlišnosti. Přestože režisérka Jana Rezková v rozhovoru tvrdí, že jsou rodiny vybírány náhodně, hned sama dodává, že se řídí pocitovým výběrem štábu (Rezková, 2021). Toto portrétování rozdílu ovšem zpravidla nevede k jejich akceptaci (Matheson, 2007). Ba naopak, Ivana Reifová (2021) se ve své studii o třídním zostuzování zmiňuje o procesech, jakými televizní produkce ponizuje účastníky realitních shows. Zmiňuje například sarkastické komentáře voice-overu, práce kamerou, zaměřování se na určité detaily či vybírání nelichotivých záběrů (Reifová, 2021). Machek (2022) popisuje dokonce snahu vyvolávat u diváctva odpor.

2.2. Participanti

Podle Stiernstedt a Jakobsson (2017) určuje společenská hierarchie to, čí hlas je více slyšen. Lyle (202) zase tvrdí, že je to právě „middle class gaze“, která jistým hlasům dodává autoritu. Není tedy divu, že další rovinou, kde se střední třída stává „normou“ či „cílem“ je interakce mezi samotnými účastníky. To můžeme spatřovat ve verbální i nonverbální komunikaci (Reifová, 2022). Jak už jsme už uvedli, ve VM velmi často dochází k rozdělení na rodinu „lepší“ a „horší“, kdy jedné je produkcí dáván morální kredit, založen právě „middle class gaze“. Tato rodina následně dostává větší prostor pro kritizování té druhé. Dochází k tomu již během úvodní prohlídky vyměněných matek, které si prochází své nové domovy. Účastnice, která je vyobrazena negativněji, je okouzlena čistotou a moderností jejich nového ubytování, zatímco druhá z manželek je zděšena „kam se to dostala“. Již v prvních minutách pořadu je tedy divákovi jasné, s jakou rodinou se bude spíše ztotožňovat.

Ještě dramatičtější bývá závěr pořadu, kdy se rodiny potkávají v již zmíněné části „mezi osmi očima“ kde se mají rodiny navzájem konfrontovat. Lyle (2008) popisuje ve svém textu závěr jedné z takových epizod jako místo kde je distance mezi účastníky nejzřetelnější. Pro jednu rodinu je to dalším utvrzení jejich superiority, především přes kritiku druhých.

2.3. Veřejné diskuse

Posledním prostorem, kde můžeme „middle class gaze“ pozorovat je neméně zajímavý, i když není přímou součástí pořadu. Timto prostorem je ten internetový, jelikož velkou součástí mediálního obrazu VM je její viralita. Zde se nám znovu odráží již dříve zmíněné silné individuální cítění dnešní společnosti. Jakub Machek (2022) ve své studii online diskurzu hovoří o převládajícím názoru, že jedinec si může za svoji situaci sám. V českém kontextu jsou tito lidé často označováni jako „parasité, kteří žijí v minulosti a očekávají, že se o ně někdo postará“. Zde je právě vidět nakolik VM selhává v poukázání na strukturální problémy společnosti. (Machek, 2022). Celá show se nese v oslavě individualismu a touze po změně, která může být čtena jako představa, že „správně adaptovaný jedinec“ musí aktivně participovat v seberozvoji a podílet se na systému.

3. Genderové role ve Výměně Manželek

Genderové role hrají ve VM zásadní roli, a to jak pro konstrukci příběhu, tak při vzniku případného konfliktu. Pořad vytváří prostor, kde jsou genderové identity nejen vystaveny diváckému hodnocení, ale také srovnávány s ideály, které odrážejí neoliberální logiku individuální odpovědnosti a sebezlepšování (Reifová, 2021; Lyle, 2008). Produkce pořadu často rámuje

účastnice jako nositelky třídní identity, přičemž jejich role v rodině, práci a péči o děti slouží k posílení kulturních stereotypů.

Problematika, jak pořad vyobrazuje uděl ženy, je ukázána opět již v prvních momentech pořadu. Ženy po příchodu do nové rodiny, čtou „manuály“, které jim sepsaly „náhradní manželky“, seznamují se s chodem domácnosti a s rutinou a návyky každého jejího člena. Už od začátku je zde tedy žena vnímána jako hlavní „manažer“ a „caretaker“.

Alena Křížáková (2002) zmiňuje, že v postupně liberalizující se české společnosti, stále přetrvává „schizofrenie“ mezi ideálem a realitou. Přestože jsou ženy čím dál kvalifikovanější, v momentě, kdy se stanou matkou, automaticky přejímají další role – už jen tím, že právě ony dominantně zůstávají na mateřské. Tuto skutečnost zmiňují především z toho důvodu, že ukazuje další z paradoxů VM. Ženy během výměny nechodí zpravidla do práce a zůstávají doma s dětmi. Pokud však žena není nezaměstnaná, jedná se o vytváření další ze situací, neodpovídajících standartnímu chodu rodiny. Málokdy je ovšem tento aspekt přímo zmíněn. Ženy jsou především souzeny za to, jak moc se zvládají starat o děti či domácnost, jak si poradí s vařením a úklidem, přestože to nemusí zcela odpovídat každodenní realitě dané rodiny, zvláště pokud její členové běžně pracují v náročných směnných pozicích.

Závěr

Samotný princip reality show VM dává ženě pozici aktéra změny. Je právě na ni, jak se adaptuje do nového prostředí s novými členy rodiny. Je to ale právě ona, kdo je podroben největší kritice. Byť účastníci jsou převážně členové pracující třídy, pozitivně jsou vnímáni ti, kteří aspirují k tomu být součástí třídy střední (Lyle, 2008).

Jak se tento jev propisuje do pořadu můžeme vyzorovat trojím způsobem. Jednak přístupem samotné **produkce**, kdy jsou zdůrazňované společenské rozdíly prostřednictvím střihu, doprovodných komentářů či volbou záběrů (Reifová, 2021), **interakcí mezi samotnými účastníky**, kdy opět dochází kupevňování hodnot charakteristických pro střední třídu (Lyle 2008; Reifová 2021) a prostřednictvím **reakcí samotných diváků**, kdy se ztotožňují spíše s „normální“ rodinou. Celá show se nese v oslavě individualismu a touze po změně, která může být čtena, jak představa že „správně adaptovaný jedinec“ musí aktivně participovat v seberozvoji.

Když se zaměříme na problematiku genderu, můžeme vidět hned několik problémů. Žena je primárně vnímána jako jedinec odpovědný za pořádek. Očekává se od ní nejen to, že bude udržovat čistotu, ale také určitou harmonii. Nesplnění těchto nároků je bráno jako její osobní selhání. Častou součástí diskuse je i její vzhled a osobní hygiena (Reifová 2021). Jsou patrné specifické nároky na vkus, jako komentování způsobu zařízení interiéru, či styl oblékání. Zdůrazňována je případná neochota ženy zlepšovat svoji životní úroveň (Machek, 2022). S tím souvisí i to, že domácí práce a starání se o děti nejsou vnímány jako plnohodnotná činnost. Reality show tedy velmi často podporuje již zažitě genderové stereotypy.

V post-socialistické České republice je vidět posun k individualistickému diskurzu, který se projevuje důrazem na osobní odpovědnost a inklinaci k sebezdokonalování. Byť individualismus není specifický pouze pro Česko, je zde specifické to, že je zde vnímán jako opak proti kolektivistickým hodnotám socialismu (Reifová, 2021).

Vzhledem k popularitě show se domnívám, že by mohla mít show potenciál k pozitivnímu vlivu na rodiny z různých socioekonomických podmínek, pokud by její hlavním cílem nebyla zábava, virálnost a kontroverze.

Obsah

Akademické dovednosti pro studující sociologie	1
Seminární práce.....	1
Abstrakt:	1
Úvod.....	1
1. „Middle class gaze“ v českém kontextu	2
2. Tři roviny projevů	2
2.1. Produkce	3
2.2. Participanti.....	3
2.3. Veřejné diskuse	3
3. Genderové role ve Výměně Manželek.....	3
Závěr.....	4
Obsah.....	5
Použitá literatura	5

Použitá literatura

- Dovey, J. (2000). *Freakshow: First person media and factual television*. Sterling: Pluto Press.
- Jones, O. (O. P.). (2020). *Chavs: the demonization of the working class*. Verso.
- Křížková, A. (2002). Česká žena v práci a rodině posledního tisíciletí. In *Současná česká společnost* (pp. 148–160). Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Lyle, Samantha. A. (2008). (Mis)recognition and the middle-class/bourgeois gaze: A case study of Wife Swap . *Critical Discourse Studies*, 5(4), 319–330. <https://doi.org/10.1080/17405900802405239>
- Machek, J. (2022). “Get your teeth fixed before you go on TV”: Online discussions of reality television as the hegemonic gaze pointed at socially unacceptable “others.” *Sociální studia*. <https://doi.org/10.5817/soc2021-15700>
- Matheson, S. A. (2007). The Cultural Politics of Wife Swap: Taste, Lifestyle Media, and the American Family. *Film & history*, 37(2), 33-47. <https://doi.org/10.1353/flm.2007.0057>
- Reifová, I. (2021). Shaming the working class in post-socialist Reality Television. *European Journal of Cultural Studies*, 24(5), 1071-1088. <https://doi.org/10.1177/1367549420902790>
- Rezková, J. (2021, January 27). Rozhovor s Janou Rezkovou. iDNES. https://www.idnes.cz/onadnes/vztahy/vymena-manzelek-nova-jana-rezkova-reziserka.A210127_231326_ona-vztahy_jup
- Skeggs, B. (2004). *Class, self, culture*. Routledge.
- Stiernstedt, F., & Jakobsson, P. (2017). Watching reality from a distance: class, genre and reality television. *Media, culture & society*, 39(5), 697-714. <https://doi.org/10.1177/0163443716663643>

Použití nástrojů umělé inteligence v této seminární práci:	
Použitý nástroj (název, odkaz):	Chatgpt (https://chatgpt.com/)
Způsob použití nástroje (slovní popis):	Pomocs kontrolou citací. Pomoc při hledání alternativních výrazů. Pomoc při strukturování textu.
<i>Autorka přebírá plnou zodpovědnost a autorství předložené seminární práce.</i>	

Návrh výzkumu

Výzkumná otázka:

Jak se promítá takzvaný „middle class gaze“ do vyobrazení úlohy ženy v české verzi reality show Výměna manželek?

Východisko:

Výměna manželek je populární reality show, která se jak u nás, tak světově stala součástí mnoha kontroverzí. Jako problematické se může vnímat její zobrazení pracující třídy stejně tak genderových rolích. Dle Samantha Lyle (2008) je obojí zobrazováno normativním pohledem střední třídy. Pro tento jev používá termín „middle class gaze“, ten určuje, co je prezentováno jako „správné“. Výběr rodin, sarkastické voice-over a vizuální detaily zaměřené na účastníky jsou jedním ze způsobů, jak pořad může prohlubovat distanci, kterou diváci mohou cítit vůči lidem z odlišných sociálních okruhů (Reifová, 2020).

Ženy, zejména, jsou vykreslovány jako klíčové postavy odpovědné za rodinný život, což posiluje tradiční genderové role. Místo toho, aby pořad poskytoval prostor pro porozumění sociálním problémům, zdůrazňuje individuální odpovědnost a seberealizaci, což odpovídá neoliberálním hodnotám (Reifová, 2020; Machek, 2022)

Metody sběru dat:

Obsahová analýza:

Detailní analýza náhodně vybraných epizod reality show Výměna manželek. Zaměříme se na dvě roviny, a to dialogy jednotlivých participantů, a poté zkoumání střihu, použití hudby, stylizace prostředí a dalších prvků, které ovlivňují prezentaci účastnic. Bude provedeno kódování, ve kterém budeme hledat následující:

- „Ideální žena“ (diskuse o tom co by žena měla dělat, jaká by měla být)
- „Kritika“ (jakým tématům se věnuje explicitní kritika)
- „Hledání normy“ (diskuse o hygieně, výchově, finanční gramotnosti)

Zdůvodnění:

Vzhledem ke dvěma určeným rovinám tohoto výzkumu, je nutné důsledně zkoumat nejen dialogy, ale i audiovizuální podobu pořadu. Vzhledem k tomu volím kvalitativní přístup, který nám umožňuje zkoumat detailně daný materiál a rozklíčovat komplexnější problémy.

Vzorek a jeho výběr:

Výběr vzorku proběhne náhodně, napříč všemi sériemi. K dnešnímu dni¹ vyšlo 278 dílů, z nich by bylo ideálním číslem 10 epizod, ovšem finální číslo se může lišit, kvůli dostupnosti materiálu. Jednotlivé epizody budou očíslovány dle data vydání, a následně bude náhodně generovaných 10 čísel, podle nichž budou epizody vybrány. Jednotlivé díly budou poté zkoumány ve své celkové délce.

Etické aspekty:

- Anonymizace účastníků: Výměna manžel obsahuje často velmi intimní informace, především o nezletilých dětech. Je určité důležité anonymizovat jednotlivé postavy, používat pouze jejich křestní jména (jako to dělá samotný pořad), ale nezmiňovat ani místa bydliště. U dětí bych se vyhnula i zmiňování jména používala pouze

¹ Dle dostupných dat k 12.1.2025.

iniciálu křestního jména. Jakýkoliv doprovodným materiálu rozmazávat veškeré obličej.

- Respektování autorských práv při využívání vizuálních a textových materiálů z pořadu.

Limity návrhu:

- Dostupnost používaného materiálu: streamovací platformy mohou mazat svůj obsah, některé díly mohou být nedostupné, jelikož až po jejich vydání došlo ke kontroverzím, kdy se je tvůrci rozhodli stáhnout.
- Při zkoumání dialogu mezi participanty je nutné vědět, že ty jsou podrobené vlivu produkce (produkce manipuluje s účastníky, rozhoduje se jaké dialogy se dostanou do finální verze pořadu), jsou zde tedy limity v tom, jak upřímné, a třídně zabarvené komentáře skutečně jsou.